UČITELSKÝ POHLED NA ŠKOLNÍ ÚSPĚŠNOST ŽÁKŮ

TEACHER PERCEPTION OF PUPILS' SCHOOL FAILURE

Jana Stará[1], **Irena Smetáčková**[2], **Vlastimil Chytrý**[3]

[1] Katedra preprimární a primární pedagogiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, Praha
[2] Katedra psychologie, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, Praha
[3] Katedra preprimárního a primárního vzdělávání, Pedagogická fakulta, Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem

Abstrakt

Příspěvek referuje o výzkumu uvažování vyučujících o školním ne/úspěchu a o tom, jaké děti jsou ne/úspěšné. Analýzy rozhovorů a učitelských dotazníků o charakteristikách dětí byly porovnány s výsledky žákovských didaktických testů a testů kognitivních schopností. Vyučující vidí mezi školně úspěšnými a neúspěšnými dětmi rozdíly zvláště v kognitivních dispozicích a školních výkonech. Byla prokázána souvislost mezi vnímáním dětí jako školně ne/úspěšných a výsledky dětí v kognitivních a didaktických testech. Používání označení školně ne/úspěšné dítě se ale vyučující brání.

Klíčová slova: *školní úspěšnost, školní neúspěšnost, učitel, učitelka*

Abstract

The paper reports on teachers' thinking about school failure and what type of children are failing. Analyses of interviews and teacher questionnaires about individual children were compared with the results of student didactic tests and tests of cognitive ability. Teachers see the sources of difference between successful and unsuccessful children especially in their cognitive dispositions and school performance. A link between perceptions of children's school failure and their performance on cognitive and didactic tests has been demonstrated. Nevertheless, teachers resist the use of the school failure concept.

Keywords: *school failure, school success, teacher*

1 ÚVOD

Pojmy školní úspěch a neúspěch nejsou jednoznačně vymezené, neexistuje shoda v tom, jak je definovat. Školy ale k podpoře neúspěšných žáků mohou využít finanční prostředky nabízené státem. Rozlišovat děti ohrožené neúspěchem tedy má své politické a praktické opodstatnění.

2 TEORIE

Školní úspěch je většinou definován ve spojitosti s plněním nároků školy a jeho ukazatelem bývá prospěch (např. Hrabal & Pavelková, 2010). V současném odborném i veřejném diskursu se však stále častěji objevují požadavky na sociální dovednosti, spokojenost dětí a osobnostní rozvoj (např. Simonová, 2017). V důsledku toho se i v učitelském vnímání školní úspěšnosti mohou více podtrhovat jiné aspekty než prospěch. Vnímání a hodnocení žáka učitelem má na žákovu úspěšnost (včetně té subjektivní) vliv; stejně tak se na neúspěšnosti podílí vzájemné fungování učitele a žáka (Mareš 2013).

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Výzkum se zabývá tím, jak o ne/úspěchu ve škole uvažují vyučující a jaké děti označují za ne/úspěšné. Za tímto účelem jsme provedli rozhovory o pojetí školní ne/úspěšnosti s 29 učitelkami/i a jejich následnou tematickou analýzu. Analyzovali jsme také data z učitelského dotazníku o 32 školních charakteristikách dětí v jejich třídách druhého ročníku (n = 670). Vyučující o každém dítěti uvedli, zdajej pokládají za úspěšné, částečně úspěšné či neúspěšné. Učitelské hodnocení školní úspěšnosti jednotlivých dětí jsme porovnali s žákovskými výsledky v testu kognitivních schopností (Ravenovy progresivní barevné matice) a výsledky didaktických testů z českého jazyka a matematiky.

4 VÝSLEDKY

Učitelé mají různé pojetí školní úspěšnosti, které odpovídá jejich pedagogické orientaci. Hodnotit školní úspěch je podle nich komplikované. Označení dítěte jako školně neúspěšného jim připadá až fatální. Uvědomují si, že dítě neúspěšné v jedné oblasti může ve druhé vynikat, školní úspěchy se mohou vlivem zrání

dítěte, vnějších faktorů a školní podpory měnit. Kvantitativní analýza prokázala, že děti označené za školně úspěšné a neúspěšné se signifikantně liší v kognitivních dispozicích a školních výkonech, méně v dalších dispozicích, vztazích, rodinném zázemí, emoční zralosti. Mezi hodnocením jednotlivých učitelů byla zjištěna signifikantní rozdílnost. Souvislost mezi učitelským vnímáním dětí jako školně úspěšných či neúspěšných a výsledky v kognitivních i didaktických testech dětí byla prokázána. V prezentaci bude pozornost věnována také tomu, zda učitelé chápou školní úspěšnost jako aspekt neměnný či naopak ovlivnitelný. Také se vyjádříme k učitelskému vnímání relativní školní úspěšnosti a neúspěšnosti žáků.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Dlouhodobě je poukazováno na vliv subjektivně vnímané úspěšnosti, v současnosti je ale tento vliv vyučujícími výrazně doceňován a ovlivňuje jejich praxi. Vyučující dokážou rozlišit děti úspěšné a neúspěšné a zároveň si uvědomují, že subjektivní vnímání úspěšnosti má vliv na motivaci k učení, emoce, strategie učení a školní výsledky dětí (srov. Lohbeck et al., 2017). Odmítáním či relativizací pojmu školní úspěšnost chtějí přispět k lepšímu vnímání sebe sama neúspěšnými dětmi. Odmítání pojmu školní ne/úspěšnost však může způsobit, že žáci a rodiče nemusí rozumět, k čemu má dítě směřovat, a to, že je systémově náročné podpořit ohrožené děti.

6 LITERATURA

Hrabal, V., & Pavelková, I. (2010). *Jaký jsem učitel*. Portál.

Lohbeck, A., Grube, D., & Moschner, B. (2017) Academic self-concept and causal attributions for success and failure amongst elementary school children, *International Journal of Early Years Education*, 25(2), 190-203. https://doi.org/10.1080/09669760.2017.1301806

Mareš, J. (2013). *Pedagogická psychologie*. Portál.

Simonová, J. (2017). Charakteristiky dobré základní školy z pohledu rodičů. *Pedagogická orientace*, *27*(1), 136–159. https://doi.org/10.5817/PedOr2017-1-136

PODĚKOVÁNÍ

Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu *Učitelské porozumění příčinám školní neúspěšnosti na začátku povinné školní docházky*, který realizuje Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy za finanční podpory z programu OPVV MŠMT.